

ZÁKLADNÍ TYPY HLÁSEK

	<i>Konsonant</i> (<i>souhláska</i>)	<i>Vokál</i> (<i>samohláska</i>)
<i>Artikulační hledisko</i>	striktura (= přítomnost překážky)	apertura (= relativní otevřenost art. orgánů)
<i>Akustické hledisko</i>	šumová povaha	tónová povaha
<i>Slabičné hledisko</i>	obvykle netvoří jádro slabiky	tvoří jádro slabiky

ZÁKLADNÍ KRITÉRIA PRO KLASIFIKACI KONSONANTŮ

(existují ještě další)

1) Povaha/druh překážky (striktury)	→	Způsob artikulace
2) Místo vzniku překážky	→	Místo artikulace
3) Zapojení nosní dutiny	→	Nazálnost × orálnost
4) Činnost hlasivek	→	Neznělost × znělost
5) Proudění vzduchu přes jazyk	→	Centrální × laterální

SCHÉMA PATRA

horní ret (labium)

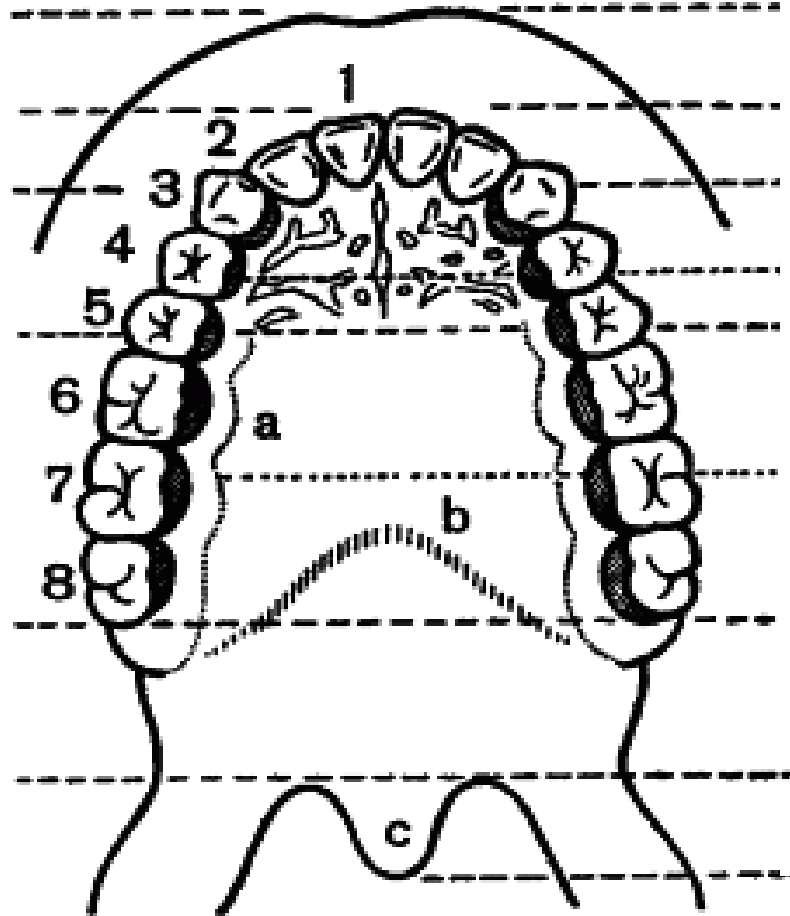
zuby (dentes)

dásně
(alveolární
výběžek)

tvrdé patro
(palatum)

měkké patro
(velum)

čípek
(uvula)

Artikulační oblasti

labiální

dentální

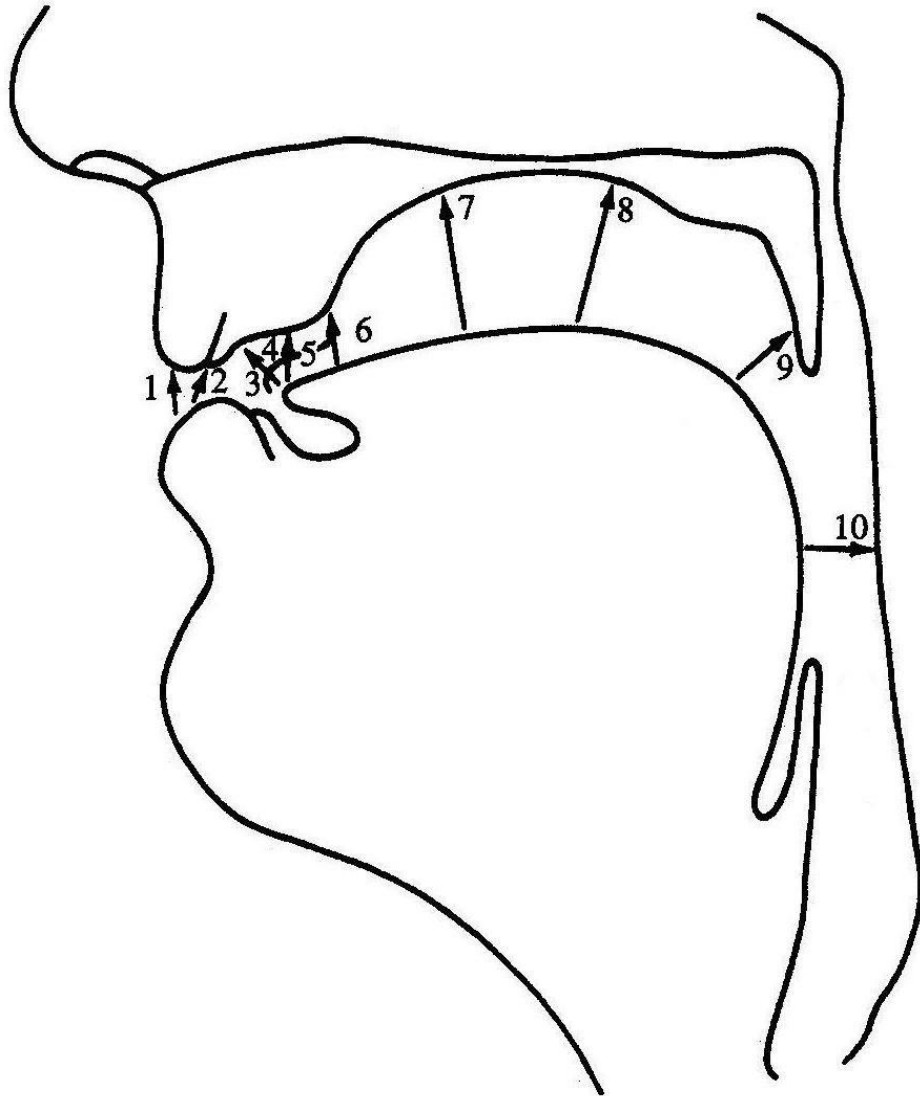
alveolární

palatální

velární

uvulární

Hlavní směry pohybu rtů nebo jazyka při artikulaci konsonantů

- 1 = bilabiální
- 2 = labiodentální
- 3 = dentální
- 4 = alveolární
- 5 = retroflexní
- 6 = palatoalveolární
(= post-alveolární)
- 7 = palatální
- 8 = velární
- 9 = uvulární
- 10 = faryngální

Způsob artikulace

= způsob, jakým vznikne překážka / druh překážky

Druh překážky		
úplná	částečná	kombinovaná
okluze	konstrikce	
<ul style="list-style-type: none"> • úplný kontakt aktivního a pasivního artikul. orgánu • vznik závěru 	<ul style="list-style-type: none"> • přiblížení aktivního artikul. orgánu k pasivnímu • vznik úžiny 	<ul style="list-style-type: none"> • kombinace nebo spojení těchto možností

TYPY KONSONANTŮ PODLE ZPŮSOBU ARTIKULACE

1) Okluzivní konsonant / okluziva / závěrový konsonant

- úplný kontakt artikulátorů, vznikne závěr (okluze)
- proud vzduchu nemůže v místě závěru proudit
- proudí teprve po uvolnění závěru ((ex)ploze)

TYPY OKLUZIV

A) Orální okluziva

- závěr v dutině ústní
- nosní dutina uzavřena
- někdy označována jen jako okluziva
- po uvolnění překážky vzniká zvuk typu exploze (→ **exploziva**)

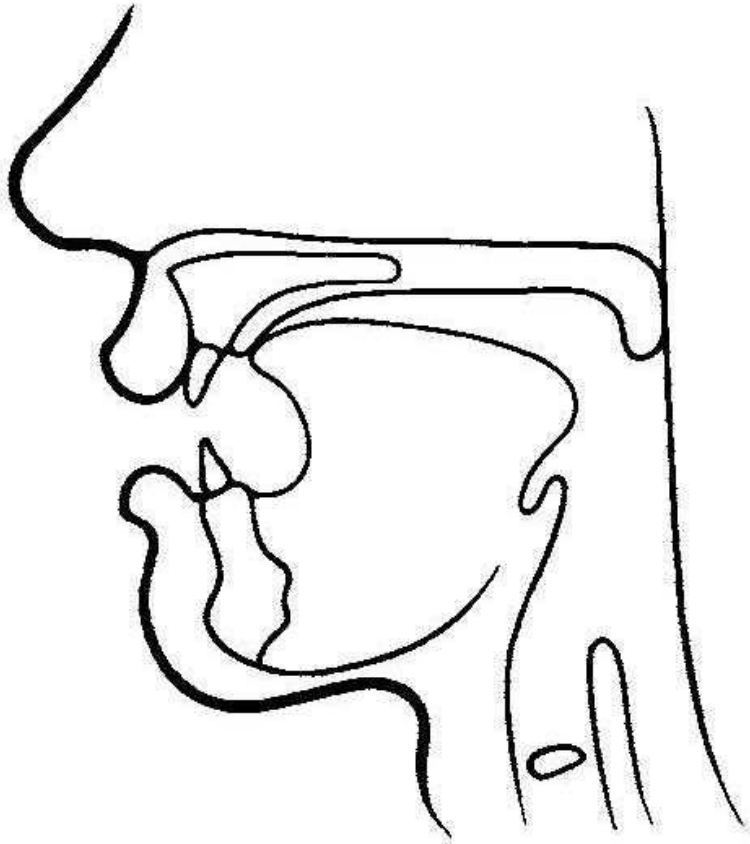
Bilabiální	Labio- dentální	Pre- alveolární	Post- alveolární	Palatální	Velární
[p b]		[t d]		[c ʃ]	[k g]

tělo

dělo

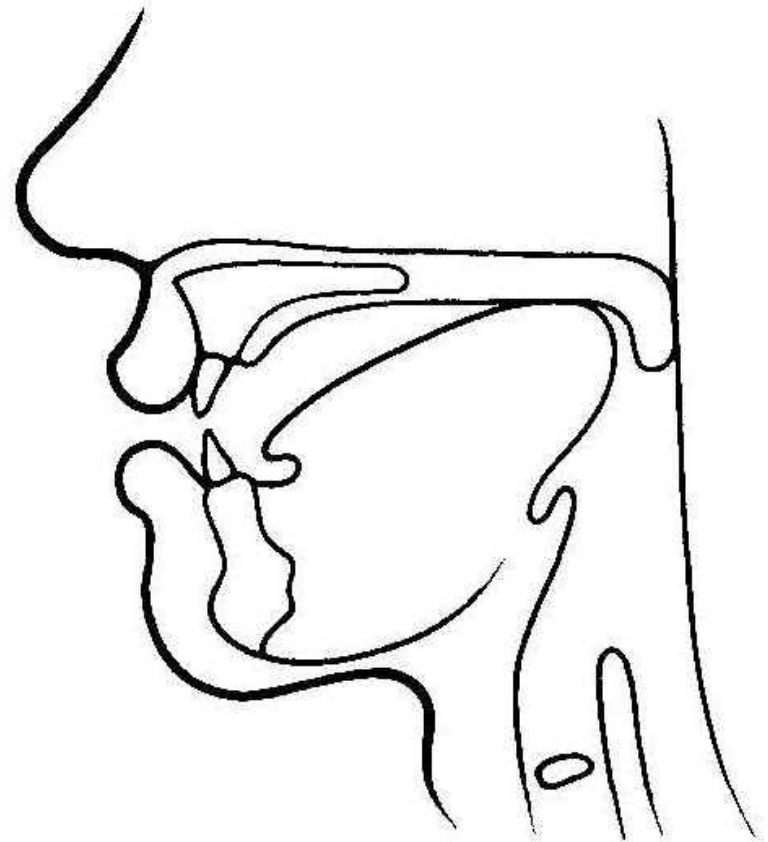
alveolární orální okluziva

[t], [d]

velární orální okluziva

[k], [g]

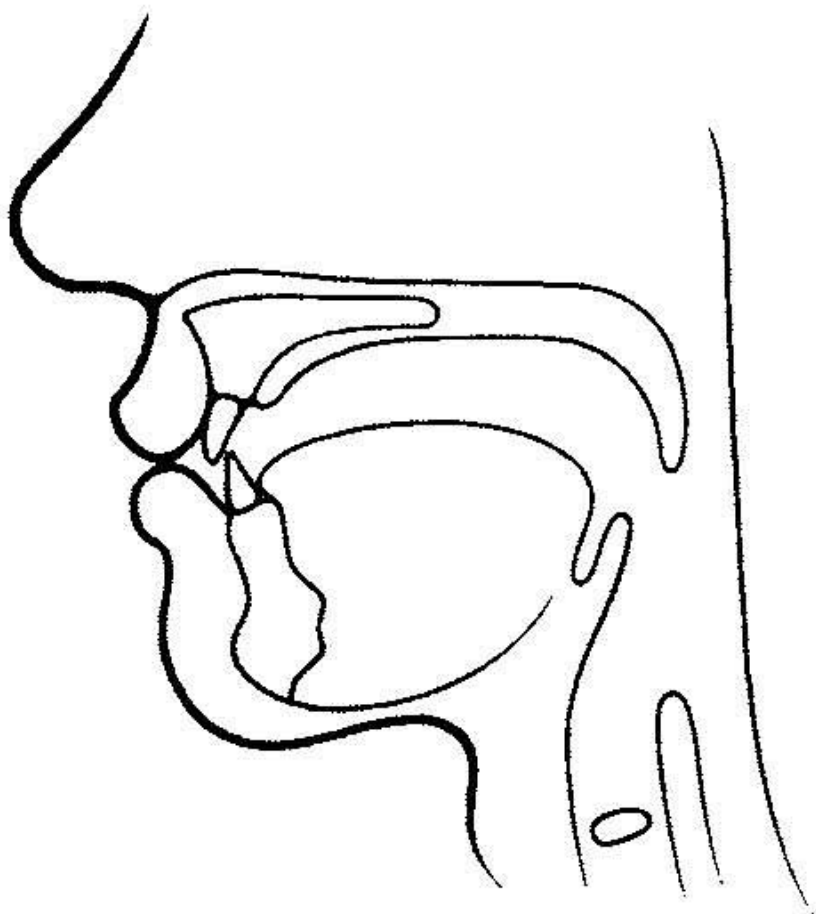
B) Nazální okluziva / nazála

- závěr v dutině ústní (jako u orálních okluziv)
- nosní dutina otevřena (vzduch tam volně uniká a rezonuje)
- exploze v dutině ústní je „přehlušena“ rezonancí v nosní dutině
- patří do třídy sonor

Bilabiální	Labio- dentální	Pre- alveolární	Post- alveolární	Palatální	Velární
[m]	[m̥]	[n]		[ŋ]	[ŋ]
	<i>tramvaj</i>			<i>nic</i>	<i>banka</i>

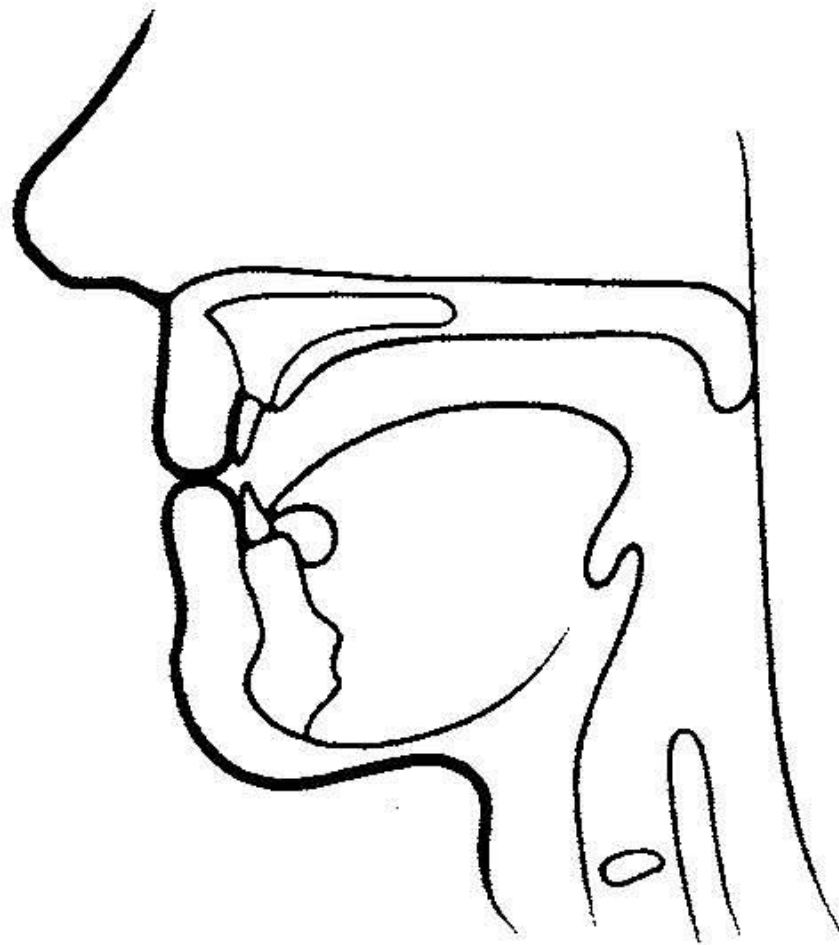
bilabiální nazální okluziva

[m]

bilabiální orální okluziva

[p], [b]

C) Glotální/laryngální okluziva

- hlasivky uzavřeny
- ústní dutina otevřena (nevzniká tam závěr)
- nosní dutina uzavřena
- [ʔ]
- též *tvrdý hlasový začátek / ráz*
- např. [ʔokno] *okno*, [naʔutʃit] *naučit*

2) Konstriktivní konsonant / konstriktiva / úžinový konsonant

- přiblížení aktivního artikulačního orgánu k pasivnímu
- vznikne úžina (konstrikce), kterou proudí vzduch

Frikativa

- velmi úzká úžina
- dochází k turbulenci vzduchu, tj. nepravidelnému proudění vzduchu
- vzniká silné tření, které se projevuje jako výrazný šum (tzv. frikce)

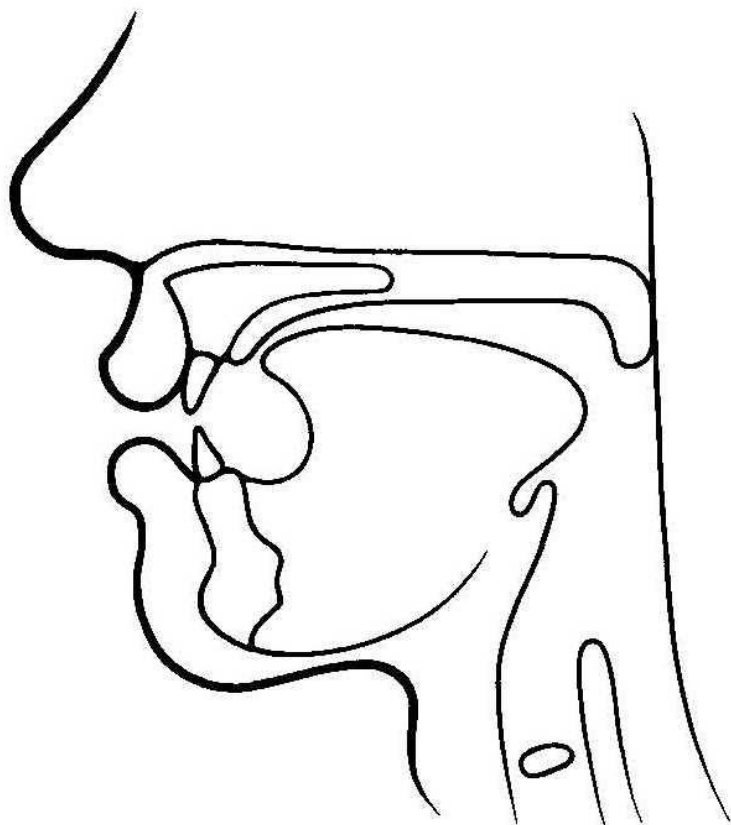
Bilabiální	Labio-dentální	Pre-alveolární	Post-alveolární	Palatální	Velární
	[f v]	[s z]	[ʃ ʒ]		[x]

šít, žít

chodba

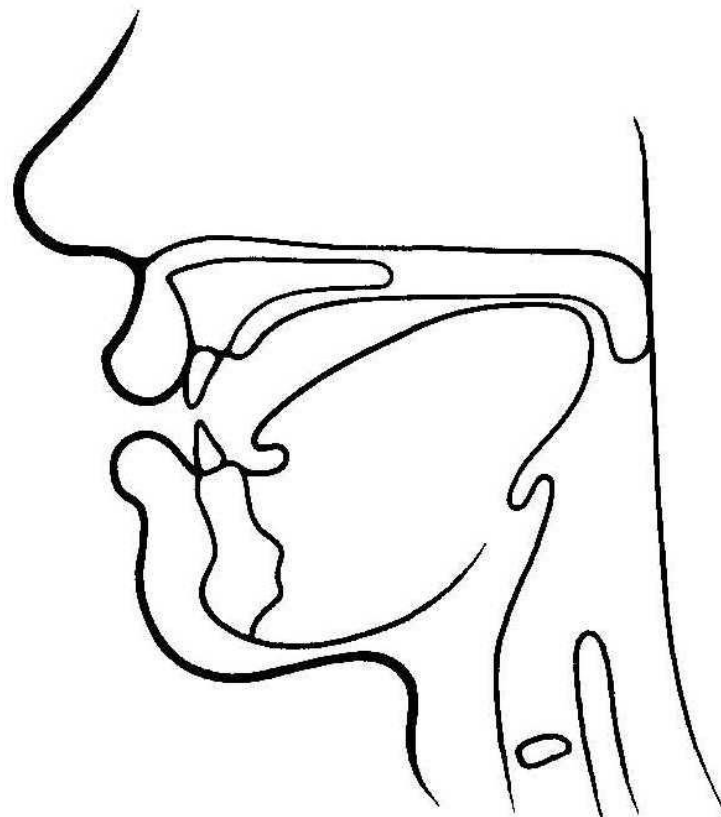
alveolární frikativa

[s], [z]

velární frikativa

[x]

Aproximanta

- úžina je výrazně větší než u frikativ
- někdy je jen naznačena
- díky tomu vzduch proudí pravidelně
- nedochází k výraznějšímu tření a nevzniká výraznější šum
- velmi podobná vokálům
- např.

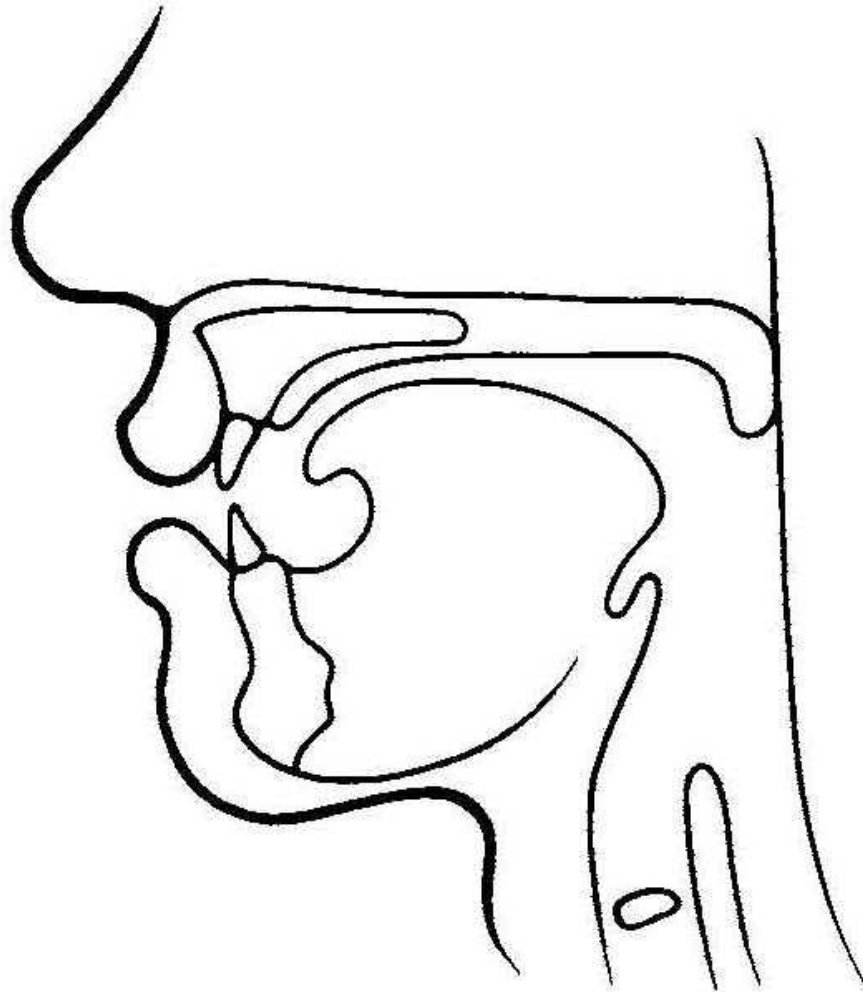
palatální: [j] č. *Jana*, angl. *you*

labiovelární: [w] angl. *wine*

alveolární: [ɹ] angl. *red*

palatální aproximanta

[j]

TYPY KONSTRIKTIV PODLE PROUDĚNÍ VZDUCHU

A) Centrální

- vzduch proudí po středové části jazyka
- např. [f], [s], [j]

B) Laterální

- vzduch proudí po bocích jazyka
- [l] (= alveolární laterální aproximanta)
- [ʎ] (= palatální laterální aproximanta, ital. *figlio*)
- v některých jazycích (např. velština) i laterální frikativy, [ð]
- existují i konsonanty s tzv. laterální plozí (viz další přednášky)

3) Semiokluzivní konsonant / semiokluziva / afrikáta

- mají dvě fáze: okluzivní (závěr) a konstriktivní (úžina)
- např. [ts], [tʃ]
- *práce* × *prát se*, *počít* × *podšít*

Bilabiální	Labio-dentální	Pre-alveolární	Post-alveolární	Palatální	Velární
		[<u>ts</u> <u>dz</u>]	[<u>tʃ</u> <u>dʒ</u>]		
		<i>cena,</i> <i>dzinkat</i>	<i>čas,</i> <i>džungle</i>		

4) Vibrantní konsonant / vibranta

- rychlé kmitání artikulačního orgánu
- počet kmitů je variabilní (např. v češtině 1–3)
- nejčastěji kmitá špička jazyka – [r r̥] (*ruka, řepa*)
- kmitat může i čípek (uvula) → [R] (franc. *rouge*)
- nebo i rty
- v podstatě hlásky úžinové, ale úžina se během artikulace zvětšuje a zmenšuje

5) Verberanta / švih (angl. *tap, flap*)

- rychlý a velmi krátký kontakt artikulátorů
- nejčastěji tvořeny špičkou jazyka, která se vymrští a rychle dotkne patra
- na rozdíl od vibrant pouze jeden kmit
- na rozdíl od okluziv kratší kontakt (závěr)

španělština

pero „ale“

verberanta [r]

jeden kmit

perro „pes“

vibranta [r]

více kmitů

americká angličtina

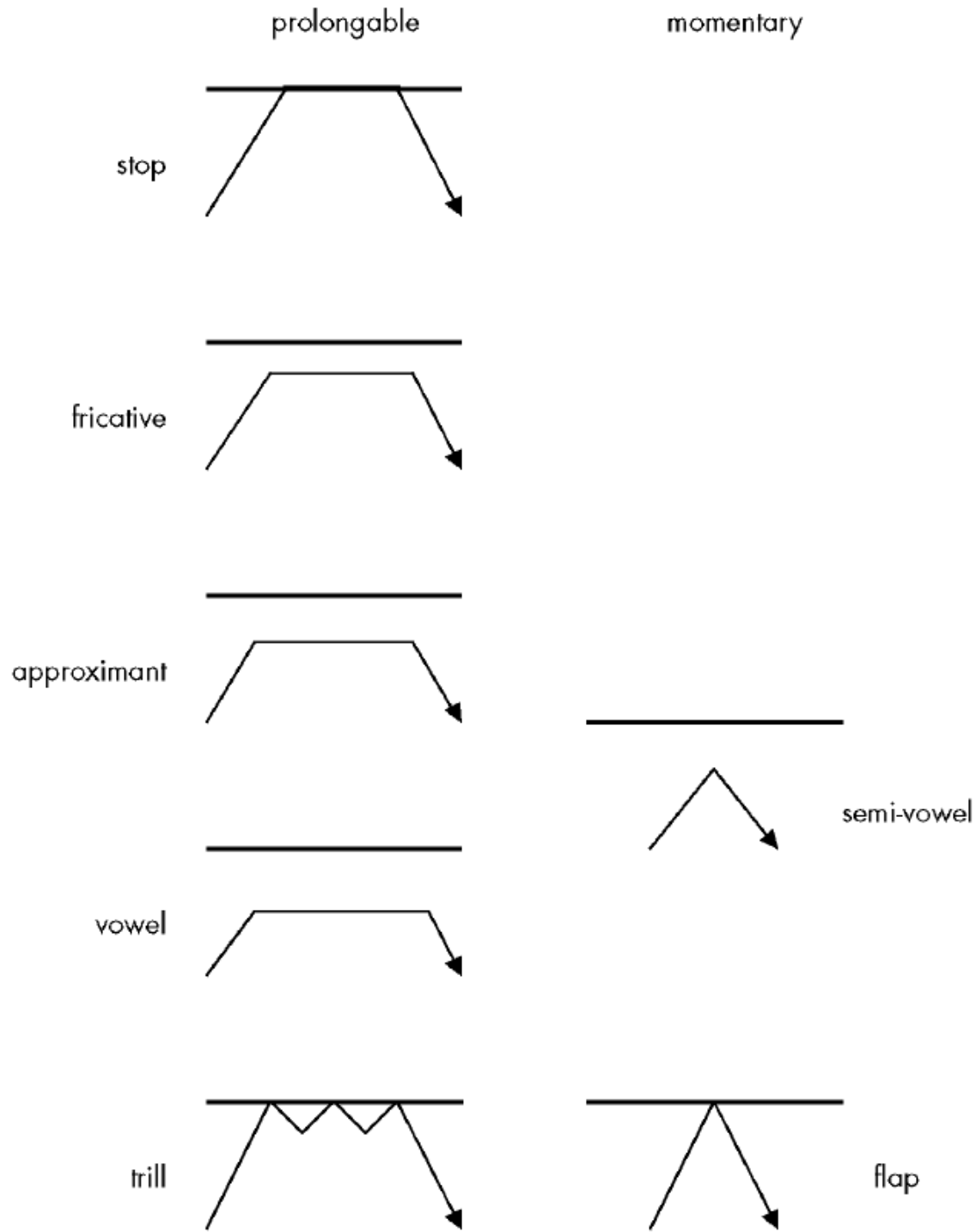
t, tt, d, dd uprostřed slova vyslovováno s verberantou [r]

místo [t] a [d]

latter, ladder

čeština

české *r* je mnoha Čechy vyslovováno s jedním kmitem

Figure 3.3 Manners of articulation: prolongable and momentary

Činnost hlasivek: neznělost × znělost

neznělé

hlasivky jsou od sebe oddáleny
a nekmitají (nevibrují)

[p t s tʃ]

znělé

hlasivky jsou k sobě přiblíženy a
kmitají

[b d z dʒ]

Napjatost

- v některých jazycích je znělost méně stabilním rysem a rozdíl mezi konsonanty se projevuje napjatostí
- typické pro germánské jazyky (angličtina, němčina)
- napjatost je komplexní vlastnost, která se může realizovat několika paralelními způsoby

nenapjaté (lenisové)

nebývají aspirované

bývají kratší

vokály stojící před nimi

bývají kratší

[**bet**] *bet*

[**bæg**] *bag*

napjaté (fortisové)

bývají aspirované

bývají delší

vokály stojící před nimi

bývají delší

[**p^het**] *pet*

[**bæ·k**] *back*

Délka artikulace

- konsonanty mohou být dlouhé, tj. mít delší dobu artikulace
- u okluziv delší doba podržení závěru, u konstriktiv delší trvání úžiny, u vibrant více kmitů
- dlouhé konsonanty jsou méně časté než dlouhé vokály
- zapisují se obvykle dvojtečkou nebo zdvojením symbolu:
např. [t:] nebo [tt] = dlouhé t
- někdy se proto mluví o **geminaci** (zdvojení)

krátké/negeminované

dlouhé/geminované

italština [be:ve] „pije“

[bevve]/[bev:e] „pil“

[nɔno] „devátý“

[nɔnno]/[nɔn:o] „děda“

finština [taka] „zpět (předpona)“

[takka]/[tak:a] „krb“

[ta:kka]/[ta:k:a] „břímě“